

”מי שלא טעם אלוורה, לא ייהנה מטעמו של הדבש”¹

פרק שני

מחנה המעבר

החל באביב של שנת 1990, לאחר שנפתח נתיב עלייה חוקי ומתואם עם ממשלת אתיופיה, הגיעו אלפים מיהודי אתיופיה לאדיס אבבה. בד בבד הגיעו לשם גם אלפים מבני זרע ביתא ישראל, שחשו עצמם שייכים ליהודי אתיופיה וביקשו לעלות לישראל. במאי 1991, רגע לפני נפילת השליט מְגִיסְטו היילה מריאם, התרחש מבצע שלמה. בפעולת בזק אווירית שנמשכה 36 שעות עלו לישראל יותר מ־14,000 עולים מביתא ישראל. לעומת זאת, עלייתם של בני זרע ביתא ישראל, אשר זוהו בבדיקות כמתנצרים, לא אושרה.

זרע ביתא ישראל החלו להגיע למחנה המעבר באדיס אבבה כשנה לפני מבצע שלמה, לצד ביתא ישראל, אם כי יש הטוענים כי הגיעו עוד קודם לכן. בעת המבצע היו באדיס אבבה כאלפיים מבני הקהילה שעלייתם לא אושרה. התנועה מהכפרים לאדיס אבבה נמשכה בעקבות פעילותה של ועדת רובינשטיין, ובשל קיום הקהילה באדיס אבבה והקשר עם פעילותם של ישראלים ועם היהדות. ועדת רובינשטיין קבעה שזרע בית ישראל אינם זכאים לעלייה על פי חוק השבות, אך המליצה על דרך להשבתם ליהדות באתיופיה שלאחריה יוכרו כיהודים. השמועות שהחלו להגיע אל אנשי הקהילה בכפרים סיפרו כי כדאי להם להגיע לאדיס אבבה, שכן נמצאים בה נציגים של מדינת ישראל, וכי אלו שיש להם קרובי משפחה מביתא ישראל יהיו זכאים לעלות. צאצאי המתנצרים החליטו כי זוהי השעה לעזוב את הכפרים, לחזור לשורשיהם ביהדות ולהתאחד עם בני משפחותיהם המשתייכים לביתא ישראל. ואכן, הם החלו לעזוב את בתיהם – תחילה לאדיס אבבה ובהמשך גם לגונדר.

1 פתגם אתיופי המבהיר שרק מי שחוו קשים רבים ידעו להעריך את הדברים הטובים. בספר זה, מחנה המעבר מסמל את טעם האלוורה (בלטה 2012, 67).

עם הגעתם הם ציפו להמתין "יום יומיים, שבוע שבועיים", אך במקום זאת חוו מציאות שונה בתכלית של המתנה ממושכת, והחלו להבין כי יחלוף זמן רב בטרם יעלו לישראל. הם מצאו עצמם עקורים מכפריהם, חקלאים באזור עירוני, ונאלצו לשהות במחנה לפרק זמן בלתי מוגבל, ללא שליטה בעתיד עלייתם לישראל. במחנה המעבר הם לא יכלו לעבוד, שכן הידע והכישורים שלהם בחקלאות לא היו עוד רלוונטיים. הם לא השתלבו בחיי העיר, נתפסו "זרים", אך לא יכלו לחזור לכפרים; הם נעשו חסרי כול, מצבם הידרדר בהדרגה, והם החלו לסבול מרעב ומחולי. באותה עת התחילו לפעול במקום ארגוני סיוע, והעיקרי שבהם היה הארגון האמריקני נאקוג' (שפעילותו תיבחן בהמשך הפרק). אנשי הקהילה החלו להתאחד כקהילה בעלת אורח חיים ייחודי ומטרה משותפת. במהלך השנים התנועה לישראל הוקפאה, ואילו חיי הממתינים במחנות המעבר התבססו יותר ויותר.

בשנות המחקר שביצעתי במחנות המעבר (2005–2011) פעלו באתיופיה שני מחנות: מחנה המעבר באדיס אבבה,² שהתבסס בשכונות סביב שגרירות ישראל, ומחנה המעבר בגונדר, שהורכב משתי שכונות שבהן התגוררו הממתינים ופעלו ארגוני סיוע שונים. חלק קטן מן המחנה פעל בשכונה 18, ואילו רובו פעל בשכונה 16 – שם נמצא המתחם של ארגון נאקוג' שהפעיל בית כנסת, מרכז האכלה, מרכז עבודה, מקווה, ספרייה ובית ספר (שעבר מאוחר יותר לשכונה 18). במתחם אחר פעל משרד ששימש את נציגי משרד הפנים הישראלי, ובהמשך – את הסוכנות היהודית, ובמתחם נוסף של הג'וינט פעלה מרפאה.³ הממתינים שכרו בתים סביב המתחמים שארגוני הסיוע פעלו בהם. הארגונים נתנו לממתינים מענה חלקי לצורכי היום-יום, כגון סיוע במזון ובתרופות. רמת הסיוע הייתה בהתאם להיקף התרומות, ואלה הגיעו בעיקר מארצות הברית. להוציא את מתחמי הארגונים מחנה המעבר לא היה מגודר ומבודד, והחיים התנהלו בשכונות ובשותפות חלקית עם הנוצרים המקומיים. למרות יחסי הקרבה ניכר כי הגבולות החברתיים והתרבותיים בין בני זרע ביתא ישראל לבין סביבתם היו ברורים מאוד – גם אם לעתים סמויים מן העין.

2 מחנה המעבר באדיס אבבה נסגר באופן רשמי בשנת 2007. למרות זאת אנשים המשיכו להמתין, ובשנת 2015 הוא שב לפעול.

3 הסוכנות היהודית פעלה במחנה המעבר בין אפריל 2011 לאוגוסט 2013. המחקר במחנות המעבר בספר זה אינו מתייחס לשנים אלו.

מרבית השוהים במחנה המעבר חיו בו שנים רבות. בזמן שהותי שם היו בגונדר אנשים הממתנים לעלייה זה 15 שנים, וזמן ההמתנה הממוצע היה שבע עד תשע שנים. בדיונים בממשלת ישראל הוצגה הערכה כי בשנת 2018 ממתנים באדיס אבבה ובגונדר כ־8,000 אנשים שיש להם קרובי משפחה מדרגה ראשונה החיים בישראל, ממתנים לעלייה כ־20 שנים. מהקמת מחנות המעבר ועד 2011 הארגון העיקרי שפעל בגונדר היה נאקוג'. מאפריל 2011 עד אוגוסט 2013 פעלה שם הסוכנות היהודית, ועם תום תקופת פעילותה הוכרו על סיום העלאתם של זרע ביתא ישראל. אולם ההכרזה הבירוקרטית לא תאמה את המציאות בשטח, שכן גם לאחריה אלפים המשיכו להמתין לאיחוד עם משפחתם. ב־2015 חזר מחנה המעבר באדיס אבבה לפעילות, ונכון לזמן כתיבת שורות אלו, ב־2018, יש בכל אחד ממחנות המעבר עמותות עצמאיות.

מעצם מהותה, ההמתנה הממושכת מובילה להשגה של כל שגרת חיים "רגילה", הכוללת תכנון לעתיד בתחומי המשפחה, הלימודים והתעסוקה, העתיד הכלכלי ועוד. החיים בהווה לצד חוסר הוודאות באשר לעתיד והעצירה "בתהליך העלייה" מייצרים את ההמתנה, וזו יוצרת מחד גיסא פסיביות, אך מאידך גיסא אקטיביות המאפשרת להתמודד עימה.

בשל חשיבותו המרכזית והמכרעת של נושא זה הפרק ייפתח בדיון מקיף במאפייני ההמתנה ובגורמים השונים הנוטלים חלק בהבנייתה. הבנה מעמיקה של יסוד זה היא בגדר בסיס חשוב לדיון בתמורות המשמעותיות המתחוללות בתחנה זו של המסע בהיבטי החיים השונים: זהות כעולים, כמהגרים או כפליטים, זהות דתית, מושג הבית ומאפייני המשפחה. הדיון בכל הרכיבים הללו יראה עד כמה החיים במחנה המעבר מתאפיינים במתח מורכב ובדיאלוג בין זהויות, ועד כמה הם מצויים במצב קיצוני של לימנליות, של קיום "בין לבין".

ההמתנה: חוויית היסוד

חוויית ההמתנה היא רכיב מהותי ומרכזי ביותר בחייהם של בני זרע ביתא ישראל השוהים במחנה המעבר. רכיב זה משפיע על ההתנהלות בחיי היום־יום ועל תפיסות החיים בכלל. ההמתנה התהוותה בחלוף השנים, בין היתר בעקבות הספק בדבר יהדותם של אנשי קהילה זו וכרוניקה של מדיניות מעורפלת. מעמדו של "הממתין", שנבחן על רקע מעמד אישי, לאומי וחוקתי, משתנה ואינו ברור ומוגדר – הן על פי החוק בישראל הן על פי החוק באתיופיה.

ההמתנה היא חוויה בעלת מאפיינים ייחודיים, המוציאה את היחיד ואת הקהילה המהגרת מסדר היום המוכר.⁴ ההמתנה משתקת, אך בד בבד מייצרת פעילות החותרת לכיוונו של כל דבר העשוי להוביל למעמד שאליו שואפים הממתינים. זוהי חוויה של לימינליות, של הימצאות "לא פה ולא שם", בהיותה תנועה שהוקפאה לזמן שאינו ידוע, ובתחושתו של היחיד אין לו כל דרך לסיימה. היכרות עם החיים במחנה המעבר מאפשרת להבין כי ההמתנה מתקיימת על בסיס של ארבע אבני יסוד: תחושות של זמניות, תקווה/ציפייה, תלות ופחד. להלן יתוארו בקצרה רכיבים אלו.

תחושת הזמניות מתבטאת בחיים מרגע לרגע, מתוך מחשבה שבכל עת יכול להינתן האות כי הגיע זמנם של העולים לעלות וכי ההמתנה תיפסק. במציאות של זמניות אנשים אינם נוטעים שורשים ואינם מתמקמים במקום שהם נמצאים בו. הם חיים בתחושה של ארעיות, ללא ידיעה מתי יעזבו. הם אינם חוסכים כסף, אינם יוצרים קשרים אישיים עם המקומיים, ותיקהם נותרים ארוזים בתקווה כי בכל רגע יוכלו לעזוב את מקומם. בתודעה האישית והקהילתית הם אורחים זמניים, "היום פה ומחר שם". ביתם ארעי, משפחתם מפוצלת, בלי שיראו את עתידם באדיס אבבה או בגונדר. הם כבר אינם שייכים לכפר, ורובם אינם יכולים לחזור לשם.

המאפיין השני של ההמתנה הוא, כאמור, התקווה והציפייה. ככלל, באופן היסטורי, רכיב זה היה בגדר חווית חיים מרכזית של העם היהודי בגולה בכמיהתו לארץ ישראל, לאיחוד הפזורות ולחירות לאומית. התקווה והציפייה מבנות פעילויות יום-יומיות ייחודיות, כגון תפילה ותהליך חזרה ליהדות. הן יוצרות, בין היתר, את זהותה של הקהילה. מצד אחד פעילויות אלו הן בבחינת "גשר" לעתיד הרחוק, והופכות אותו למוחשי.⁵ מצד אחר התקווה והציפייה משתקות את היחיד והקהילה ומובילות לחוסר עשייה ולפסיביות, מתוך ההבנה כי אין דבר שיוכלו לעשות כדי לקדם את סיום ההמתנה.⁶

חווית התלות, אבן היסוד השלישית של ההמתנה, מקורה בכך שהמהגרים מגיעים למקום חדש ללא יכולת להתפרנס ומתוך תודעת זמניות. הם נאלצים להתקיים על חשבון קרובי משפחה וארגונים. מצב פסיבי זה, שנתפס תחילה

4. Cohen 2011

5. Moltmann 1967; Stoland 1969; Minkowski 1970

6. Crapanzano 1985; Bloch 1986; Crapanzano 2003

כ"ומני" עד שהעולים יעלו לישראל, מתקבע בהדרגה. הוא מנוגד לחוויית החיים בכפר, שבו כל משפחה הייתה עצמאית.

אכן היסוד הרביעי של ההמתנה היא הפחד – החשש שלא יעלו לישראל, הפחד שמחר לא תהיה קורת גג לישון תחתיה, וכן החששות מפני המקומיים שאינם בגדר "ממתנים". חוויית הפחד יוצרת אי-אמון בין שכנים ובני משפחה, מערערת יחסים ומחלישה אנשים.⁷ אפקט הפחד אינו רק אישי או פסיכולוגי, ועשוי להיות קולקטיבי. בסיטואציית ההמתנה הפחד מושקע לעתים ואינו נראה כלפי חוץ. השתיקה היא בגדר אסטרטגיה הישרדותית ומנגנון לשליטה, ויוצרת סדר חברתי חדש. קולו השקט של היחיד מדבר באופן חריף דרך הגוף, הבדידות, האומללות והדלות, ומתבטא בהתנהגויות שונות. אף כי לעתים הפחד מושקע בקול, בגוף עצמו הוא הופך להיות שיקוף של זיכרון קולקטיבי, חברתי ופוליטי.⁸ יש לציין כי הפחד והתקווה מתקיימים זה לצד זה. התקווה קשורה בפחד בקשר בל יינתק, ומקילה את ההתמודדות עם קשיי ההווה.

מן הדברים הללו עולה כי ההמתנה יוצרת אטמוספירה טעונה ובה מגוון רחב של רכיבים רגשיים. זוהי המסגרת הרגשית שבה חיים הממתנים, ועימה הם מגיעים מאוחר יותר לישראל. דוגמה לחוויית ההמתנה הטעונה בתסכול עולה מדבריו של טלהון:

הגענו לפה וחשבנו שנהיה זמן קצר. עכשיו אנחנו מחכים כבר עשר שנים. עשר שנים שבהן אנחנו לא חיים, שבהן כל מה שאנחנו עושים זה לחכות. אין לנו בית ואנחנו מבזבזים את הכסף ומשלמים לנוצרים על בית. אין לנו כסף, אז אנחנו מתפללים שהמשפחה תשלח לנו ושכל מיני אנשים יעזרו. אני כבר מדבר עברית ולא למדתי בבית ספר כמו כולם [הכוונה לנוצרים]. אז אני לא יכול להמשיך בחיים בגונדר כמו כולם. אלוהים יודע מה יהיה: פעם חשבתי שכל יום אגיע לישראל. היום הראש שלי כל הזמן כואב ואני חולה. בזכות את החיים סתם. אחותי מתה פה, אבא שלי שותק כל הזמן, הרבה חברים שלי כבר בישראל ושכחו אותי. יש לי משפחה בישראל שעוזרת לפעמים, אבל חלק כבר לא מתקשרים. למרות שאנחנו באתיופיה לא התרגלנו לכאן. זה לא הבית שלנו. אין לנו כלום כאן.⁹

7 Green 1994

8 Green 1994; Mallki 1995; Scheper Hughes 1992; 2004

9 טלהון 2011, גונדר.

בשהייה כה ארוכה נוצרים בכל יום חיים חדשים, ואחרים מסתיימים. ילדים שהוריהם האמינו כי יגדלו בישראל התחתנו והולידו ילדים בגונדר. דור שלם נולד וגדל בתרבות של מחנה מעבר, של המתנה שאיש אינו יודע את סופה. כיצד אנשים יכולים לקום יום אחר יום למציאות של המתנה, במשך שנים רבות ואף יותר מעשור? מה הם עושים כאשר הם "עושים כלום"? כיצד המתנה כה ממושכת מצליחה להשתמר?

ההמתנה מעוצבת על ידי שלושה גורמים מרכזיים, במישרין ובעקיפין: ממשלת ישראל, ארגונים הנמצאים במחנה המעבר או בקשר עם הממתינים, ומשפחה וחברים שעלו לישראל. להלן יתוארו האופנים שבהם אותם גורמים מייצרים את ההמתנה ומאפשרים לה להתקיים שנים כה רבות.

מדינת ישראל

הגורם הראשון המעצב את ההמתנה הוא מדינת ישראל, ובעיקר העמימות והגמגום המאפיינים את גישתה ואת החלטותיה במשך השנים. התנהלותו הבלתי צפויה של הממסד הישראלי כלפי סוגיית זרע ביתא ישראל הושפעה מהחלטות רבות ולעתים סותרות. הכרוניקה של מדיניות מעורפלת (דיון נרחב על כך מופיע במבוא), הספק בדבר זהותם היהודית של אנשי הקהילה לצד ההכרה בהם, הביקורים במחנה ההמתנה לצד הביטול של ביקורים מתוכננים – כל אלו יצרו בקרב הממתינים, במשך שנים רבות, טלטלה רגשית מתמדת בין ייאוש לתקווה. הממתינים, שחייהם כפופים להחלטות הריבון בהמתנה חסרת פשר ותכלית, תלויים למעשה במידע המגיע אליהם מן הארץ ביחס לגורלם – מי לשבט ומי לחסד. מטבע הדברים, חוסר העקביות, הבלבול ואי-ביצוע ההחלטות משמרים את מציאות ההמתנה, משפיעים באופן שלילי ביותר על העולים המיועדים וגורמים להם במקרים רבים לאבד תקווה. תחושת התסכול משתקפת, למשל, בדברים הבאים: "פעם מעלים ופעם לא, אחים שלי בישראל, אני פה, אומרים שיעלו אותי אבל משקרים להם. כל הזמן הם משנים, לא אכפת להם מאיתנו".¹⁰ ניתן אפוא לסכם ולומר כי ממשלת ישראל, בהתעלמותה ובשתיקותיה במשך השנים, לצד החלטותיה המשתנות חדשות לבקרים, היא בגדר אחראית מרכזית לייצורה ולשימורה של ההמתנה.

הארגונים המסייעים לממתנים

ניתן לחלק את הארגונים המסייעים לממתנים לקטגוריות שונות: ארגונים התנדבותיים (NGO) בלתי ממשלתיים, דוגמת נאקוג' והג'וינט, ולעומתם גופים הפועלים מטעם מדינת ישראל כגון נציגי הסוכנות היהודית ומשרד הפנים. הבחנה אחרת היא בין ארגונים המעניקים סיוע קיומי, ובעיקר מזון ותרופות – ג'וינט ונאקוג' – לבין אלו המעניקים סיוע רוחני בתהליך השיבה ליהדות: מכון "שבות עם" וארגון "מכנף דרום לציון". על פי רוב, עד שנת 2011 הארגונים שהעניקו סיוע רוחני לא היו נוכחים בשטח דרך קבע, ועיקר הקשר עימם, כפי שצוין לעיל, התנהל ב"שלט רחוק" באמצעות הטלפון והאינטרנט. הבחנה נוספת היא בין ארגונים שנציגיהם שוהים בשטח באופן קבוע לבין אלו ש"באים והולכים". כאשר ביקשתי להבין את השפעתם של הארגונים הללו על הבניית ההמתנה ועל שימורה בקרב הממתנים היה עליי להבין קודם כל את מצבם הפיזי היום-יומי של הממתנים עצמם מבחינת תעסוקה ופעילות. הבנה זו סייעה לי לחדור את מערכת היחסים הסמויה המתנהלת בין הארגונים הפועלים במתחם המתנה לבין הממתנים. רבים מן השוהים טענו כי הם "לא עושים כלום", כמו בדוגמה שלהלן: "כלום! אנחנו מחכים. אנחנו ממתנים לעלות לישראל. אמנם אנחנו גדולים ובארצות אחרות כבר היינו לומדים בתיכון או עושים רישיון על רכב ויודעים מחשבים, אבל פה אין לנו את האפשרות ולכן אנחנו לא עושים כלום".¹¹

בהדרגה הבנתי כי ה"כלום" מכיל בתוכו הרבה, ובעיקר הישרדות בתמיכת הארגונים השונים המעצבים את אורח החיים במחנה המעבר. ה"כלום" מתבסס על העיסוק היום-יומי בעניינים המוסדרים לממתנים על ידי הארגונים השונים, לצד עיסוק בעתיד המדומיין המשמר את ההמתנה. ה"כלום" נוצר משיבה מרובה ומשיחות ארוכות, מהפסקת אורח החיים שהיה בכפר ומפעילות של "הקפאה", שבה כל מה שאינו מקדם את העתיד המדומיין נפסק. חיים של "כלום" הם חיים מינימליסטיים מהיד לפה, חיים של רגע, שכן התחושה היא שבכל רגע עשויים להידרש לקום ולעזוב. בינתיים יש להמתין. הממתין אינו יכול לסיים את ההמתנה, אלא רק לפעול באופן שיבטיח כי העתיד המקוּוֶה יגיע, או להניע את ההווה לעבר העתיד.

החיבור עם העתיד המיוחל בא לידי ביטוי במפגשים ובפעילויות מטעם הארגונים, כגון פגישה עם נציגי משרד הפנים ועם חברי כנסת המבקרים במקום, הגעה לבית הכנסת ולבית הספר, לימודי יהדות ותפילת בוקר, ביקור בסדנאות ובמתחם הג'וינט. בכל אחד ממקומות אלו מועברים לממתינים מסרים המחזקים ומשמרים את ההמתנה. למעשה, בין הממתינים לבין הארגונים המסייעים נוצרים יחסי תלות. הממתינים תלויים בארגונים מבחינה חומרית ורוחנית, ואילו הארגונים מטפחים את ההמתנה, יוצרים שגרת המתנה ומתחזקים אותה.¹² ההמתנה מייצרת תחושה של חוסר כוח, אוזלת יד ופגיעות. עם זאת, תחזוקת ההמתנה מייצרת פעילויות יום-יומיות המגבשות אותה סביב סיפור סיפורים על אודותיה.¹³

מן העבר האחד, הכוח הכלכלי והרוחני הנמצא בידי הארגונים המסייעים לאנשים לשרוד בקשיי היום-יום מאפשר להם לשלוט בסדר יומם וכמעט בכל אורחות חייהם, וכן להגדיר עבורם מה נכון או לא נכון לעשות כדי לקרב את העתיד. מן העבר האחר, הממתינים מרגישים "חופשיים" ו"חזקים" כאשר הם מצויים בעמדת המתנה זו. זהו אותו מקום שבו מתאפשר להם לחלום – באישורם, ולעתים בעידודם – של האנשים המופקדים על גורלם.

חשוב לציין כי לצד פעולתם של הארגונים השונים בשימור ההמתנה המתמשכת, ולצד הביקורת שנשמעה נגדם, הרי למעשה אלו הם הגורמים היחידים שפעלו למען הממתינים באופן ממשי. יש להניח כי בלעדי פעולתם רבים מהממתינים היו מקפחים את חייהם במחנות המעבר ולא זוכים לעלות לבסוף. להלן תוצג סקירה קצרה של הארגונים השונים שפעלו במחנות ההמתנה בתקופה שבה התקיים המחקר, כדי להיווכח הלכה למעשה כיצד "הרישיון להמתין" משפיע על הממתינים במגעם עם ארגונים אלו.

נאקוג'

הארגון הגדול ביותר שפעל במחנות המעבר נוסד בשנת 1982 כדי לעזור ליהודי אתיופיה. זהו הארגון היחיד שתמך בממתינים באופן יום-יומי והציע סיוע רב בבתי ספר, בחינוך למבוגרים, בתוכניות תעסוקה, בחלוקת מזון, בהפעלת מבנים

12 ראוי לציין כי חלק מהארגונים תלויים גם בממתינים, שכן ללא פעולתם במחנות המעבר ייתכן שהם יחדלו מלהתקיים.

13 Crapanzano 1985; 2003

דתיים וחינוכיים. עם הקמת מחנות המעבר – באדיס אבבה בשנת 1991 ובגונדר בשנת 1998 – החל הארגון לפעול במקומות אלו. בחלק מהשנים הוא פעל באופן עצמאי, ובמשך כל השנים שיתף פעולה עם עמותות מקומיות שהקימו או הפעילו הממתנים. בתקופות שבהן נציגי נאקוג' נדרשו לצאת מאתיופיה הם פעלו בשיתוף פעולה עם העמותות המקומיות. בשנת 2011 העבירה נאקוג' את סמכות הפעילות במחנות המעבר לסוכנות היהודית, וזו פעלה שם עד אוגוסט 2013.

עמותות מקומיות

עם הקמת מחנות המעבר נוסדו בהם עמותות מקומיות. באדיס אבבה הן פעלו בשנים 1991–2005, ולאחר מכן מאז 2015 ועד מועד כתיבת שורות אלו. בשנת 2016 פעלה באדיס אבבה עמותת "חברת ביתא ישראל". בגונדר, בשנים 1998–2011 פעלה עמותה בשם "חברת ביתא ישראל הנמצאים בגונדר". בשנת 2012 הוקמה עמותה בשם "התקווה". במהלך השנים ראשי העמותות פעלו בשיתוף פעולה מלא וקיימו קשר ישיר עם נאקוג', עם ארגון "מכנף דרום לציון" ועם נציגי מכון שבות עם, וקיבלו מהם את תמיכתם.

ג'וינט

ארגון הג'וינט, הפועל למען יהודים ברחבי העולם הנמצאים בסכנה, נוטל זה שנים רבות חלק בתהליך עלייתה של הקהילה האתיופית. לאחר מבצע שלמה סייע הארגון לקהילת זרע ביתא ישראל גם באתיופיה וגם בישראל. בגונדר הוא הפעיל עבור בני הקהילה מרפאה ובה רופאים ואחיות, וסיפק במסגרתה שירותי בריאות דוגמת בדיקות רופא, טיפולים, תרופות, הרצאות בנושאי בריאות והיגיינה ועוד. לאחר קבלת האישור הסופי לעלייה ובזמן שהם ממתנים באדיס אבבה הארגון נוהג להעניק לעולים מזון, ביגוד וכסף.

מכנף דרום לציון

ארגון מכנף דרום לציון נוסד בשנת 1991 במטרה להעלות ארצה את כל בני זרע ביתא ישראל. מטרותיו הן להבטיח את ביטחון היהודים שנותרו באתיופיה וממתנים לעלות לישראל, ללחוץ על ממשלת ישראל לאפשר להם לעלות, לסייע לעולים להיקלט בארץ ולזכות בהכרה ביהדותם.

מכון שבות עם

מכון שבות עם הוקם בשנת תש"ן ביוזמת הרב מנחם ולדמן וד"ר חיים פרי, בעידוד הרבנים הראשיים לישראל, ופעל מתוך כפר הנוער הדתי ימין אורד. מטרת המכון היא לסייע לילדים, לבני נוער ולמשפחות מעורבות המעוניינים בהשלמת זהותם היהודית בדרך של גיור כהלכה.¹⁴ הקשר של מכון שבות עם הממתינים בא לידי ביטוי בהרצאות טלפוניות בנושאי דת ופרשת השבוע המועברות לקהל המתכנס בבית הכנסת. במהלך השנים נשלחו אל בני הקהילה נציגים דתיים שביקשו להסביר להם על מסורת, הלכה וקיום מצוות. כן התקבל מן המכון סיוע כלכלי לייצור טליתות, לחלוקת נרות, לחלוקת חלה בשבת ועוד.

נציגי משרד הפנים

במהלך השנים פקידים מעטים היו ממונים על בדיקת הממתינים ועל אישורי העלייה. אותם פקידים חילקו את זמנם בין אדיס אבבה, גונדר וישראל, ופעלו בעיקר לבדיקת זכאותם של הממתינים לעלות לישראל. כל ממתין מצפה שנים רבות עד שייקרא לשגרירות. המפגשים של בני הקהילה עם נציגי משרד הפנים הם רשמיים, ולא מתקיים עימם קשר יום-יומי. מבחינת הממתינים נציגי משרד הפנים מייצגים את מדינת ישראל, והימצאותם בגונדר ובאדיס אבבה מאששת את הכרתה במצבם.

הסוכנות היהודית

הסוכנות היהודית היא ארגון יהודי התנדבותי אשר שותפים לו יהודי העולם למען יהודים בעולם, בהתבסס על האמונה שמדינת ישראל היא מרכזו ועתידו של העם היהודי. עד שנת 2011 השפעת הסוכנות היהודית במחנה המעבר בגונדר לא הייתה יום-יומית, אך נציגיה ביקרו בהם עם תורמים פוטנציאליים במטרה לגייס כספים עבור מרכזי הקליטה. בשנים אלו פגשו העולים את נציגי הסוכנות היהודית באדיס אבבה ימים מספר לפני עלייתם לישראל. כאמור, בשנים 2011–2013 החליפה הסוכנות היהודית את נאקוג' במחנות המעבר בגונדר ובאדיס אבבה, ונציגיה שהו שם. נוסף על היבטים של אישורי עלייה הפעילה הסוכנות היהודית

בית ספר לילדים ותוכניות רבות למבוגרים לקראת העלייה לישראל. ראוי לציין כי משנת 2000 לערך, עם הגעתם של העולים לישראל הם נקלטים במרכזי הקליטה שמפעילה הסוכנות היהודית.¹⁵

במהלך שנות המחקר ניתן היה לעמוד על האופן שבו ארגונים אלה, כל אחד לפי אופי השפעתו ותחומי התערבותו בחיי הממתנים, עיצבו את שגרת ההמתנה באמצעות שלושה אפיקים מרכזיים:

אפיק התוויית סדר היום: אורח החיים היום-יומי נע סביב הפעולות הקשורות בארגונים השונים. התפילה בבית הכנסת, הביקור בבית הספר וההגעה למרפאה מתווים סדר יום ברור ומאפשרים להמשיך לחיות בתנאים קשים. עם זאת הם משמרים את שליטת הארגונים בחיי האנשים ואת קיומה של ההמתנה. בידיהם נמצאים, לכאורה, המפתח והסמכות לסיים את ההמתנה, אך לא כך הדבר במציאות.

אפיק יחסי התלות: כשהממתנים חיו בכפר הם לא נזקקו לסיוע חיצוני כלל, שכן כל משפחה עבדה כדי לקיים את עצמה. התערבות הארגונים החלה אמנם בשעת משבר, בהצלת הממתנים כאשר פקדו אותם חולי, רעב ומוות, אך התלות בארגונים המסייעים הפכה אותם לפסיביים ולעתים גם לחסרי מוטיבציה. פסיביות זו מצידה מעודדת פעולות הקשורות בשימור ההמתנה ומחזקת את הציפייה – לעתים לשווא – שיעלו לישראל.

אפיק הסיוע: הסיוע והתמיכה מגדירים את השהות במחנה המעבר כזמנית, ומאשרים כי החיים בדרך זו אינם קבועים. קבלת הסיוע מפרידה את זרע ביתא ישראל מהמקומיים, כיוון שרק הממתנים זכאים לקבל תמיכה. עובדה זו יוצרת מורכבות ביחסים ביניהם. ההפרדה מן האוכלוסייה המקומית מצד אחד, ותחושת הזמניות שבסיוע מצד אחר, הופכים את הארגונים לגורם דומיננטי ובעל השפעה רבה ביותר על הממתנים.

ניתן אפוא לומר כי לארגונים יש תפקיד חשוב ומרכזי בשימור ההמתנה ובעיצובה בקרב הממתנים. שליטתם בחיי הממתנים גורמת אמנם בדרך עקיפה לתלות, אך גם להיאחזות בלתי מתפשרת בסדר היום שמכתיבים הארגונים כדי להגיע לרגע המיוחל של העלייה.

15 משנת 1992 עד שנת 2000 התבצעה הקליטה באתרי קרוואנים באחריות משרד הקליטה.

המשפחה בישראל

הגורם השלישי המשמעותי הנוסף בשימורה ובעיצובה של חוויית ההמתנה הוא המשפחה בישראל. בשל חשיבותו של נושא זה, והעובדה שלא נבחן עד כה לעומק, הוא יידון כאן בהרחבה. הקשרים מתבססים על שיחות טלפוניות, העברת מסרים, שליחת מכתבים וכסף. הם נעים בין קשרים בין-אישיים בעלי מהות רגשית לבין קשרים כלכליים, המתאפיינים בהעברת כספים על ידי קרובי משפחה. בשנות המחקר תוארו החיים בארץ ישראל כחיים טובים עם מעט בעיות – תיאורים שעודדו את המתמנים להמשיך ולהמתין, וביססו תקוות וציפיות במציאות שבה החיים במחנה המעבר היו קשים מנשוא. הקשרים עם קרובי המשפחה כוננו את החלומות לקראת העלייה ושימרו גם הם את ההמתנה, אף כי אלו פעלו רבות בניסיונות לסיימה בפנייתם למשרד הפנים בבקשה להעלות את קרוביהם.

בשיח על ההמתנה במחנה המעבר, כפי שבא לידי ביטוי בעבודת השדה, עולה הדעה כי ישראל היא מקום טוב וכי כדאי להתכונן לעלייה וללמוד. כך למשל אמר אחד המרואיינים: "הקרובים מספרים שצריך ללמוד לפני שמגיעים לישראל, כי אם נגיע לישראל ויהיה לנו ידע יהיה יותר קל למצוא עבודה. הם גם מספרים שישראל היא מדינה טובה כי יש בה עבודה ומשכורת גבוהה".¹⁶ תכופות מובעת גם הדעה כי ישראל היא מקום טוב ויפה שהדת בו משמעותית ושצריך לעבוד בה קשה: "הם אומרים שישראל זה מקום מבורך וחזק מאוד בדת ומאוד יפה. [...] הם מציעים לי ללמוד בגלל שאם אני מגיע לישראל מקבלים עבודה טובה אם מלומדים, בגלל שחיים בישראל צריך לעבוד יום ולילה".¹⁷

בד בבד העולים מציינים כי קרוביהם בישראל מספרים על הקשיים שמתגלעים בעקבות השינויים התרבותיים הרבים והתמורות במבנה המשפחתי ובמעמדו של הגבר: "יש בעיות של נישואים, הם מספרים שאצל האתיופים יש תרבות שהבעל הוא אחראי על המשפחה וכישראל זה שונה, יש שוויון ולפעמים האישה היא בעלת האחריות והיא מגיעה לרמה יותר גבוהה בשביל הגברים והם סובלים".¹⁸ ומרואיין אחר אומר: "התרבות של הקפה הופסקה, הדיבור אחד עם השני הופסק, הקשר והיחס בין האנשים השתנה, התרבות השתנתה".¹⁹

16 מולוגוטה 2006, מ"מ.

17 סמואל 2006, מ"מ.

18 נגרה 2006, מ"מ.

19 אספא 2010, מ"מ.

לצד הראיונות, יש חשיבות רבה לניתוח מכתבים שנשלחו בשנים 2004–2005 למחנה המעבר בגונדר על ידי בני נוער שעלו לישראל. בזמן שהותי במחנה המעבר נכחתי במפגשיה של קבוצת הדרמה ונחשפתי לכך שקרובי משפחה שעלו לישראל שולחים לעתים מכתבים לאתיופיה. שלא כמו שיחות טלפון, את המכתבים ניתן לקרוא שוב ושוב כתזכורת חיה לחיים ממשיים. פעמים מספר נכחתי באירועים שבהם חברים קראו יחד מכתב שנשלח מישראל, ולאחר מכן קרא כל אחד מהם את המכתב באופן אישי. בשל המרחק הפיזי הרב בין שולח המכתב לבין מקבלו, בשילוב המצב הנתון (ההמתנה), פרשנות המכתבים היא אינדיבידואלית ולעתים אף יוצרת רומנטיזציה של המצב בישראל. לא תמיד ניתן להבין מן המכתב את הקשיים שמעוררת העלייה.

חלק נכבד מהמכתבים מתארים את הגעגועים העצומים שמרגישים העולים בישראל לאחיהם בגונדר. תכופות מובעת בהם המשמעות שיש לחבר/ה קרוב/ה. יש לציין כי המציאות הקשה של ההמתנה מערערת לעתים את יחסי החברות והאמון בין האנשים. למרות זאת, לנוכח שהות כה ארוכה, וכדרך הטבע, נוצרות חברויות בין אנשים שונים. המשבר מחריף כאשר אחד מן החברים עולה לישראל והמתין במחנה המעבר מוצא עצמו לבדו. כך גם החבר שעלה לישראל מרגיש בודד. במכתבים מתוארת סיטואציה זו באופן בהיר וכואב:

חבר יקר, כל הזמן אני חושב עליך בחלומי וביום נדמה לי שאנחנו ביחד. אתה רחוק בשבילי כמו השמים, אני רעב אליך כמו לאינג'רה, אני צמא אותך כמו המים, השמים רחוקים גם אתה רחוק בשבילי.²⁰

אחי מתי שנפרדנו לא האמנתי שאני נפרד ממך, אני זוכר שהיינו באתיופיה ואפילו יום אחד לא נפרדנו, אני זוכר את הבדיחות שלך, כשאני זוכר

20 מכתב 1. הניתוח מתבסס על תשעה מכתבים שנשלחו למחנה המעבר בגונדר על ידי בני נוער שעלו לישראל בשנת 2004–2005 והשאירו בגונדר חברים וקרובי משפחה. המכתבים נכתבו ברובם באמהרית ותורגמו בתרגום חופשי לעברית על ידי מקבלי המכתבים, אך ברכות שונות נכתבו בעברית ובאנגלית. המכתבים מגיעים לאתיופיה על ידי מבקרים המגיעים מישראל או באמצעות הדואר. המכתבים מלמדים על שלושה נושאים מרכזיים ביחס להמתנה ולמתנים: הדרך שבה מצליחה ההמתנה להשתמר ולהתחזק באמצעות המכתבים הללו; הרושם שנוצר בדבר מצבם של העולים שכבר עלו ארצה, תחושותיהם כלפי ישראל והגעגועים שלהם לאתיופיה – ובעיקר לחבריהם ולקרוביהם; דרכי ההתאקלמות של אלו שעלו לישראל והסוגיות המלוות אותם בחיי היום-יום.

בבדיחות אני מתרגש, אני מתגעגע לכל החברים, כשאני נזכר בחברים שלי אני לא יכול ללמוד, אפילו לא כתבתי לך מכתב, כי אין לי זמן. אני יוצא בבוקר חוזר בערב ואין לי הפסקה. אני במתח כל הזמן ואני עסוק. עם מי אתה הולך? עם מי אתה מדבר? עם מי אתה משחק? אתה נשאת לבד. [...] אני מתגעגע אליך המון, תשלח לי תמונת פספורט. [...] מתי אני אוכל לספר לך את הסודות שלי ואתה תספר לי עליך? [...] אני מדמיינך שאני מדבר איתך. אני לא הולך לישון מוקדם, כי אני נזכר בכל הדברים שלנו שעשינו באתיופיה, למשל.²¹

אני מתגעגע אליך מאוד. איפה שאני גר אין לי חבר, אני משתעמם מאוד, כי אין לי חברים, אז אני לא יכול לשחק ולדבר. זאת אומרת אין מישהו שאני יכול לדבר איתו או לשחק איתו. [...] בישראל יש לי את מה שאני רוצה, אבל בלי חבר שום דבר לא שווה. לכן צריך חבר, אני רוצה לראות אותך. אני רוצה לראות אותך בעיניים שלי ורוצה לראות את העיניים שלך.²²

הגעגועים מבטאים היבט מרכזי הן בקרב הממתינים הן בקרב העולים שכבר השתקעו בארץ. הממתינים מרגישים כי נטשו אותם וחשים תסכול עקב עלייתם של חברים או בני משפחתם. למרות ריבוי הממתינים, התחושה של כל אחד מהם היא שהוא נשאר לבד; שהחיים של חבריהם מתקדמים ואילו הם מבזבזים את הזמן ונשארים חסרי כול. העולים החדשים שכבר עלו ארצה מתמודדים עם הגעגועים המלווים אותם לאלו שנשארו שבגונדר. במהלך ההתמודדות היום-יומיות ותהליכי ההיקללות הקשים הם מרבים לחשוב על קרוביהם וחבריהם באתיופיה ודואגים להם, בהיותם חלק בלתי נפרד מזהותם.

כמובן, לצד ביטוי הגעגועים רבים מתארים את החיים בישראל. בדרך זו הם מכוננים את הציפיות בליבם של הממתינים באתיופיה בעודם מדמיינים את ישראל. להלן דוגמאות נבחרות:

ארץ ישראל מאוד יפה ומעניינת. יש זכויות דמוקרטיות, מה שאתם רוצים לעשות, אתם יכולים. בארץ ישראל יש שמש חזקה בקיץ ובית הספר סגור.

21 מכתב 5.

22 מכתב 9.

בארץ ישראל יש הרבה פירות. מי שלומד בפנימייה אוכל הרבה פירות ולא אוכל אינג'רה. מי שהולך לפנימייה הוא מגיל 14 זאת אומרת אם אני בן 14 אני הולך לפנימייה, אבל אין לי זכויות, כי אני עדיין שייך להורים שלי.²³ אם אתם מסתובבים בכל ארץ ישראל הכול מעניין וטוב. אתם גאים שנולדתם יהודים. אנחנו תלמידים ולכן ביקרנו את כל המקומות בארץ ישראל. בלי כסף. וזה בגלל שאנחנו תלמידים בארץ ישראל החכמה (הכוונה לאנשים החכמים בישראל).²⁴

אני רוצה להגיד משהו – כשהייתי באתיופיה חשבתי שבישראל יש הרבה דברים: למשל שאגיע לישראל אלמד טוב ויהיה לי הכול ולא יהיו בעיות, אבל לא כל הדברים טובים.²⁵

רכיב מרכזי נוסף הוא העצות ששולחי המכתבים נותנים לממתנים כדי להקל עליהם את הקליטה בישראל לכשיגיעו. מן העצות הללו אפשר לעמוד על הקשיים שהעולים מתמודדים עימם בארץ, וללמוד מה לדעתם יכול להיות מפתח להיקלטות קלה יותר. מעבר לכך, העצות הן משמעותיות בעיני הממתנים ומייצרות תוכן להמתנה. כמעט בכל המכתבים חוזר בבירור העיסוק במשמעות ובחשיבות של למידת השפה העברית והיהדות כמפתח לאפשרות לעבור את מבחני הגיור בקלות ולהיות "ישראלים", וכן של הלמידה כמפתח למציאת עבודה ולהתחברות עם ישראלים אחרים:

תמסור לכל התלמידים שילמדו טוב במיוחד להתרכז בשפות וביהדות. כאשר אנחנו לומדים יהדות בעברית זה קשה, ולכן התלמידים צריכים ללמוד גם עברית. תגיד להם שאם אנחנו לא לומדים טוב יהדות, אנחנו לא יכולים לעבור גיור עם ההורים, ולכן אם ילמדו טוב יהדות יהיה פשוט לעבור גיור.²⁶

אתה יודע שלימודים חשוב מאוד ולכן אתה צריך לקרוא וללמוד. הלימודים האלה אנגלית, מתמטיקה ועברית חשובים מאוד בארץ ישראל, ולכן אם

23 מכתב 2.

24 שם.

25 מכתב 6.

26 מכתב 1.

תלמדו אותם יהיה לך מקצוע טוב. אתה לא צריך רק לקרוא ולכתוב, אתה צריך להבין. כשהייתי איתך ולמדנו ביחד למדנו אמהרית למדנו הרבה דברים לא חשובים ובמקום אמהרית היינו צריכים ללמוד אנגלית, עברית ומתמטיקה ולכן תלמדו טוב את הדברים האלה.²⁷

כאשר הגעתי למחנה המעבר, לאחר כל תפילה ניגשו אליי בני נוער ובפיהם שאלות על סוגיות שונות בדקדוק עברי. המוטיבציה ללימוד העברית הייתה גבוהה מאוד בקרב קבוצות של בני נוער וילדים שלימדו את עצמם כחלק מההכנה לקראת העלייה. בדיעבד הבנתי כי החשיבות שייחסו ללימוד הייתה גבוהה מאוד. החיזוקים שניתנים לממתינים על ידי כותבי המכתבים תורמים לשימורה של ההמתנה הממושכת. הממתינים שקיבלו את המכתבים הללו ביטאו את התחושות החיוביות שהמכתבים עוררו בהם. הידיעה שמישהו חושב עליהם והציפייה לפגוש את האנשים שהגיעו לישראל העצימה את התקווה ואף עזרה לעתים לפוגג את התסכול והדיכאון שהיו מנת חלקם במחנה. חיזוקים אלו היו מלווים פעמים ברוח עזה של אמונה דתית, שעודדה וחיזקה את הממתינים בתהליך השיבה ליהדות במחנה המעבר ועיצבה את ההמתנה:

אל תדאגו. בעזרת השם תגיעו לארץ ישראל. פה בארץ ישראל ממשלת ישראל אמרה שכל היהודים מאתיופיה יגיעו לישראל עד 2007. מי שאמר ככה הוא ראש הממשלה אריאל שרון. הוא אמר דברים טובים וכולנו שמחנו לשמוע את זה.²⁸

ה' שלנו [הביטוי נועד ליצור הבחנה מן הנוצרים] מבטיח שנקבל את כנען ואני קיבלתי כי הגעתי לישראל. ה' שלנו הבטיח לאבותינו והוא לא ישכח את ההבטחה שלו ולכן הגענו לארץ ישראל וגם אתם תגיעו לארץ ישראל, כי ה' שלנו לא ישכח אותנו. אני מאחל לך שתראה את ארץ ישראל כמוני.²⁹

כל האנשים באתיופיה (וזאת אומרת כל היהודים) יגיעו לארץ ישראל, כי ה' שלנו הבטיח שכל היהודים בעולם יגיעו לארץ ישראל. [...] כל הזמן אנחנו חושבים ואומרים שנלך לארץ ישראל ואנחנו מקווים שנגיע לארץ ישראל.

27 מכתב 4.

28 מכתב 8.

29 מכתב 3.

אז כל הזמן תתפללו ותגידו לה' שתגיעו לארץ ישראל. אנשים חושבים שיגיעו לארץ ישראל ומקווים שה' יעזור להם. אז אנחנו יכולים לבקש מה' מה שאנחנו רוצים. מה שאתה רוצה תבקש מה'. תתפללו תמשיכו בלימודים ותהיה לכם תקווה.³⁰

אתם צריכים לנצח את המבחן של ה'. עכשיו קשה, אבל אם תשרדו, ה' יעזור לכם. אם לא ננצח במבחן של ה', אנחנו לא יהודים. אל תתפללו לעבודה זרה, כי זה לא טוב. קודם כול אנחנו צריכים לדעת מי הוא ה' שלנו. ה' שלנו הוא מהשמים. תתפלל ותמשיך להתפלל עד שתגיע לארץ ישראל. אם תגיע לארץ ישראל אני בטוחה שתתפלל יותר. חבר שלי, ה' שלנו יודע הכול.³¹

המכתבים הם כמו אור בקצה המנהרה עבור מי שממתין זמן כה רב. הם מחזקים את כוח העמידה של האנשים בהתמודדות עם הסבל הכרוך מטבע הדברים בהמתנה ארוכה. אם השמועות המתעצות שמגיעות אליהם בדבר כוונותיה של ממשלת ישראל גורמות להם לתקוות שווא המערערות את שימור ההמתנה, הרי הקשר עם בני המשפחה מגביר את כוח העמידה שלהם באתגרים הקיומיים במחנה ונוסף בהם בעיקר תקווה רליגיוזית – הרגשה כי הדברים עתידים להסתדר בסופו של דבר בעזרת כוח עליון.

במהלך השנים, בעקבות ההתפתחות הטכנולוגית, הפך הקשר בין הממתינים לבין קרוביהם הנמצאים בארץ ליום-יומי. התקשורת מתנהלת באמצעות האינטרנט, בדואר אלקטרוני ובפייסבוק, באפליקציית "וואטסאפ", בטלפון הסלולרי וכדומה עוד ניתן לציין את הביקורים החוזרים של קרובי המשפחה באתיופיה.

עם זאת, שנות ההמתנה הארוכות גם הביאו להתרופפות חלק מהקשרים בין בני משפחה. משפחות שעלו לפני שנים רבות לישראל ובהתחלה שלחו כסף מתמודדות בעצמן עם מצוקות חדשות בישראל. העולים שכבר הגיעו לארץ מבינים כי המתנתם של בני משפחתם לא תסתיים בקרוב, ולכן חלקם ממעטים לשלוח כספים ולעיתים אף מפסיקים להתקשר בטלפון. מציאות זו יוצרת תסכול רב בקרב הממתינים לעלייה.

30 מכתב 7.

31 מכתב 5.

דוגמה לכך היא המקרה שלהלן: בשנת 2010, לפני שטסתי לאתיופיה, התקשרתי פעמים אחדות לטמסגן. כהרגלנו, רציתי להודיע לו שאני נוסעת ולשאול אם הוא מעוניין לשלוח משהו לאחיו. טמסגן לא ענה לי, ולאחר ניסיונות אחדים התייאשתי. כאשר הגעתי לגונדר פגשתי שם את אחיו. במהלך הביקור הוא סיפר לי שטמסגן לא התקשר הרבה זמן ואמר: "הוא שכח אותי. כבר לא אכפת לו ממני". ארבע שנים מאוחר יותר, בשנת 2014, ישבנו כולנו בישראל: טמסגן, אחיו שעלה שנה לפני כן ואני. תוך כדי שיחה שאל אותי טמסגן אם אני זוכרת שהוא לא ענה לטלפון, ואני השבתי כמובן בחיוב. הוא סיפר שבאותה עת היה תלמיד ולא היה לו כסף לשלוח. הוא הרגיש כי הוא חייב לסיים את מבחני הבגרות ולכן לא עבד. הוא לא ידע מה יספר לאחיו, שחשב שבישראל יש הכול. לכן הוא בחר להתנתק מאחיו וגם לא לענות לי.

לסיכום, ניתן אפוא לומר כי שלושת הגורמים שתוארו לעיל – ממשלת ישראל, הארגונים המסייעים והמשפחות – אחראיים לאופייה של ההמתנה ולשימורה, ומעצבים אותה. בעוד ממשלת ישראל מתכששת כמעט לקיומם של בני זרע ביתא ישראל, הארגונים והמשפחות מסייעים להם להמתין ומעצבים את חלום העלייה. בנקודה זו ראוי לשאול: מה הן מטרות שימורה של ההמתנה ותחזוקתה בקרב בני זרע ביתא ישראל, ומה הן השלכותיה לעתיד? אילו מסקנות עולות מכך שאורח החיים של המרואיינים מושתת על שימור ההמתנה, כשימור עקיף של החלום שמתמהמה להתגשם? בני זרע ביתא ישראל המשמרים את ההמתנה במחנה המעבר נתונים בפרדוקס קיומי טראגי. מצד אחד החזרה לכפרי מוצאם היא אפשרית, אך אינה מעשית בעליל. רבים מהם מכרו את רכושם וניתקו מגע עם שכניהם הנוצרים. החזרה אל כפרי הולדתם יכולה להיות בגדר גזר דין מוות לחלקם, או לכל הפחות גזר דין של חיי השפלה, רעב ומצוקה. מצד אחר ההישארות במחנה המעבר במצב של המתנה מנציחה את ארעיותם, תלישותם והיותם אנשים חסרי בית במציאות שבה העלייה לישראל אינה אפשרית.

זמניות, ארעיות, אי-ודאות – לימבו, כהגדרתו של חזן – הם המאפיינים המגבשים את הווייתם של הממתינים.³² לסטטוס של היותם ממתינים אין למעשה מהות מוגדרת, ולפיכך גם אין התייחסות ספציפית אליו. להמתנה, אף כי היא

הנושא המרכזי שמעסיק אותם כל זמן שהותם במחנה, אין הגדרה פוזיטיבית המאפשרת מיקוד מחקרי, ואין "טיפול" ספציפי המתאים להשלכותיה. מן הבחינה המחקרית עולה כי שימור ההמתנה כמושג בחיי הקהילה הוא חשוב וחיוני לאנשיה. רוב פעולותיהם של הממתנים בחיי היום-יום, ומרבית מחשבותיהם בנוגע לעתיד, מבוססות על תחזוקת ההמתנה ככרטיס כניסה מוסרי לארץ המובטחת. אל מול הסבל והתלאות שעברו ביתא ישראל בדרכם אל הארץ דרך מחנות מעבר ובמדבר סודן, משמרים בני זרע ביתא ישראל את ההמתנה כ"סבל" חלופי. הם נאבקים על "זכותם" להמתין כמוצא אחרון במצב הבלתי אפשרי שהם נתונים בו. לשוב אל הכפרים שאותם עזבו הם אינם יכולים, כאמור, להשתלב בחיי העיר כנוצרים הם אינם רוצים ואינם יכולים, וכל שנותר להם לעשות הוא להמתין.

להמתנה יש תפקיד מרכזי בליכוד השורות בתוך הקהילה. רבים מן הממתנים שהגיעו אל המחנה בגונדר במצב מהותי של לימינליות התייחסו אל ההמתנה כאל מוצא משתלם והגיוני מסבך הזהויות שהעיק עליהם. הם אינם עוסקים עוד בזהותם הנעה בין יהדות לנצרות, ואינם מתמקדים עוד בחוויה הדרמטית של המעבר מן הכפר אל העיר, אלא הם "ממתנים". זה עיסוקם וזהו זהותם כעת. הם ממלאים תפקיד זה בדרך הטובה ביותר בעיניהם. בתור שכאלה הם זוכים למעמד חדש בתוך המחנה בקרב אחיהם בישראל ובתודעתה של ממשלת ישראל – מעמד של "ממתין". למעשה, הם בוחרים בהמתנה כבחירה המסייעת להם לשרוד את הימים, החודשים והשנים שנכונו להם במחנה, ואולי לא רק במחנה אלא גם לעתיד לבוא בישראל.

מבחינה אופרטיבית נראה כי בתהליכי הקליטה יש צורך להתחשב במורשת הרגשית של ההמתנה ובאתוס שהיא מייצרת בקרב העולים. אנשים ששהו עשר שנים ויותר במחנה המעבר כפליטים וכמהגרים והגשימו לבסוף את חלומם לעלות לארץ המובטחת עשויים לחוש כעס על השנים הרבות שאיבדו ללא סיבה מוצדקת. רכיב ההמתנה עלול להפוך לנדבך מרכזי בקונפליקט בין ביתא ישראל לבין בני זרע ביתא ישראל, וכן בינם לבין הציבור הישראלי. התקווה להגיע הביתה ולחוש בבית לאחר המתנה כה ממושכת עלולה להתנפץ בחריפות. הבנת המורכבות של ההמתנה ושל השפעותיה עשויה לסייע בידי גורמי ממסד שונים לגבש אופני התייחסות מתאימים כלפי בני זרע ביתא ישראל העולים ארצה.